

Urbanek, Bożena

Polskie archiwalia medyczne w Wilnie

Medycyna Nowożytna 1/1, 143-146

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ARCHIWÓW I BIBLIOTEK

Bożena Urbanek

Warszawa

Polskie archiwalia medyczne w Wilnie

Badacze dziejów Polski w tym nie tylko np. politycznych, ale i dziejów polskiej nauki, a także interesujący się rozwojem myśli medycznej z rzadka byli dopuszczani do archiwów wschodnich dawnej Polski (a byłych republik radzieckich) i mieli możliwość zapoznania się z pozostałymi tam polskimi zbiorami. Nawet i osobom w pewnym sensie wybranym udostępniano archiwalia w dość skąpym i czasem selektywnie ograniczonym zakresie. Limityowano m.in. dotarcie do katalogów i inwentarzy archiwalnych. Należy dodać, że nie koniecznie ewentualnym wyznacznikiem były ramy chronologiczne omawianych wydarzeń, najczęściej był to temat pracy zawierający w swej treści elementy narodowe. Obowiązywał też system składania zamówień często ze znacznym, wielomiesięcznym wyprzedzeniem, w praktyce realizowanych różnie, czasem w minimalnym stopniu. Obecnie na szczęście sytuacja uległa zmianie. Archiwa zaczynają udostępniać swe zbiory na ogólnie znanych i przyjętych w świecie zasadach.

Tymczasem ciągle jeszcze wiedza o funkcjonowaniu wileńskich archiwów i bibliotek, w tym i również u profesjonalistów, jest dość skąpa i dotyczy głównie okresu sprzed 1939 r., z tego bowiem czasu pochodzi najwięcej polskich publikacji poświęconych tej tematyce. Natomiast ogłoszone w późniejszych latach rosyjskie

czy litewskie artykuły, ze względu na hermetyczność miejsca, w którym powstały, są albo mało znane lub też ze względów merytorycznych dość sceptycznie oceniane. Jedynym w miarę kompletnym przewodnikiem po archiwach wschodnich, lecz o charakterze ogólnoinformacyjnym, jest praca Amerykanki Patricji Kennedy Grimsted „Archives and Manuscript Repositories in the USSR” (t. 2, New Jersey 1981).

Generalnie więc, wykorzystywanie wileńskich źródeł historycznych, w tym zwłaszcza związanych z historią nauk medycznych, jest niewielkie i dość przypadkowe¹. W wielu wypadkach muszą zatem obowiązywać i są powielane dawno przyjęte ustalenia różnych badaczy, jak np. przez Józefa Bielińskiego, znakomitego zresztą autora *Uniwersytetu Wileńskiego 1579–1831*), dokonane jednak jeszcze w końcu dziewiętnastego stulecia. Ich krytyczna ocena, a następnie ewentualna weryfikacja, nie została przeprowadzona nie tyle ze względów merytorycznych, lecz głównie formalnych, tj. trudności z dotarciem do archiwaliów. Potrzebie tej sprzyjają czasy umożliwiające dokonanie dokładnej kwerendy stanu źródeł, w tym i do historii polskiej medycyny kresów wschodnich. Głównymi miejscami poszukiwań wileńskich są następujące biblioteki i archiwa: Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego z działem Rękopisów i Starodruków (*Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko Universiteto, Universiteto gatve, 3*), Litewska Centralna Biblioteka Akademii Nauk, dawniej Biblioteka Wróblewskich (*Lietuvos Mokslu Akademijos Centrine, k. Pozeleos gatve 2/3*), Litewskie Centralne Historyczne Archiwum (*Lietuvos Centrinis Valstybinis Istorijos Archyvas, Gerosios Vilties gatve 10*).

W Zbiorach Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego przechowywane są cztery zasadnicze grupy źródeł zaewidencjonowane pod sygn. F. 26:

a) Zbiór Towarzystwa Medycznego Wileńskiego, a w nim oryginalne i w miarę kompletne akta Towarzystwa i jego członków, wśród nich indywidualne kolekcje wybitnych przedstawicieli Towarzystwa, w tym profesorów Uniwersytetu Wileńskiego (np. J. Franka), jak również biogramy (np. S. Sterlinga działającego w

¹ Pewnym wyjątkiem w tym względzie jest historia farmacji, bowiem w końcu lat 70. i 80. w Wilnie pracownicy Instytutu Historii Nauki PAN prowadzili pod tym kątem kwerendę archiwalną i biblioteczną. Por. B. Kuźnicka, *Les debuts de la chimie moderne et de la pharmacie a l'Universite de Vilna (1784–1831)*, „Kwartalnik Hist. Nauki i Tech.” t. 24, 1979, nr 3 s. 585–593; Tejże, *Nauki farmaceutyczne w Wilnie za czasów F. Wolfganga*, [w:] *Historia Disciplinaryum Pharmaciae* Katowice 1979, s. 18; H. Lichočka, *Wileński rekonesans*, „Farmacja Polska”, 1987, 43, nr 9, s. 536–537; B. Wysakowska, *Z prac nad zasobami wileńskich archiwów*. Seminarium Pracownik Historii Farmacji IHNOIT PAN, Warszawa, 17.03.1989 („Kwartalnik Hist. Nauki i Tech.” t. 34, 1989, nr 4, s. 1013–1014).

Łodzi). Bogato jest reprezentowany dział korespondencji – listów XIX-wiecznych luminarzy nauki np. R. Kocha, H. Hoyera i innych z Towarzystwem a także listów obrazujących intensywność i zasięg współpracy wileńskiego Towarzystwa z innymi towarzystwami medycznymi z różnych części Polski przedrozbiorowej i świata. W grupie tej znajdują się również sprawozdania, raporty i protokoły Towarzystwa, oczywiście od 1830 r. pisane głównie w języku rosyjskim. Ponadto prace naukowe, spostrzeżenia z podróży naukowych oraz dokumentacja działalności wydawniczej m.in. ze zbiorem pism, opinii z lat 20-tych XX w. dotyczących wydania Pamiętników J. Franka (sygn. F. 26 257–258).

b) Publikacje naukowe, rękopisy wykładów profesorów Uniwersytetu Wileńskiego np. A. Adamowicza, A. Becu, J. Franka w języku polskim, francuskim, łacińskim.

c) Dzienniki kontrolne, książki chorych, protokoły, historie chorób klinik uniwersyteckich: chirurgicznej, obserwacyjnej, terapeutycznej od 1810 do lat 40-tych XIX w., prowadzone w języku polskim, łacińskim, w miarę kompletne.

d) Historie chorób pisane przez lekarzy wileńskich i z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego z lat 1805 do 1864, kilka z końca XVIII w., ułożone wg porządku alfabetycznego (od litery A do Z), a zarejestrowane pod sygnaturami F 26 3907 dpo 4727. Łącznie zbiór ten liczy przeszło 800 dokumentów, każdy z nich od kilka do kilkunastu stron. Wszystkie nie przebadane i dotąd nie wykorzystane!

Bardziej znany (np. z publikacji I. Szybiak), jest Zbiór Starodruków biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego². Przechowywane są w nim prospekty, skróty wykładów z medycyny profesorów Uniwersytetu Wileńskiego z lat 70–90. XVIII w.

Należy dodać, iż wszystkie zbiory Uniwersytetu Wileńskiego są starannie przechowywane i w miarę zabezpieczone przed zniszczeniem, brak jednak, jak na razie, możliwości ich utrwalenia chociażby w formie mikrofilmów.

Podobna sytuacja panuje w dawnej Bibliotece Wróblewskich, gdzie również przechowywane są unikatowe ze względu na gatunek źródła zbiory, w tym rękopisy wykładów i prac naukowych profesorów wileńskich wydziału lekarskiego, m.in. A. Abichta, J. Mianowskiego, oraz tzw. noty terapeutyczne, receptariusze J. Śniadeckiego. Ponadto spostrzeżenia z podróży zagranicznych, wspomnienia XIX-wiecznych lekarzy wileńskich, a także historie chorób.

Obecnie w bibliotece wprowadzane są po raz drugi po 1945 r., tym razem w j. litewskim, nowe oznaczenia zbiorów i całej reje-

² Por. I. Szybiak, *M. Regnier*, PSB, t. XXX/4, z. 127, Wrocław 1987, s. 738–739.

stracji archiwalnej. Ponieważ prace ciągle trwają utrudnia to ogromnie dotarcie do właściwych zbiorów i realizację zamówień, nawet przy bardzo życzliwym nastawieniu pracowników biblioteki. Z żalem należy też odnotować, że część zbiorów dotyczących historii medycyny, w tym np. cenny rękopis Sokolowskiego wykładów A. Abichta pt. „Terapia ogólna”, zaginęła. Straty te pogłębia brak jak dotąd możliwości zmikrofilmowania archiwaliów.

Centralne Archiwum Historyczne istniejące od 1852 r. posiada także niezwykle cenne i unikatowe zbiory medyczne. Ogromne ich bogactwo można znaleźć w aktach Kuratora Uniwersytetu Wileńskiego, Akademii Medyko-Chirurgicznej i jej profesorów. W grupie ostatniej znajduje się ok. 70 pozycji wielostronicowych rękopisów wykładów profesorów Uniwersytetu z końca XVIII w. i początków XIX w. z dziedziny patologii, terapii, chirurgii, położnictwa, chorób wewnętrznych, higieny. Większość wykładów nie została dotąd zbadana, w tym np. wykłady M. Regniera, a nawet J. Franka. Uzupełnieniem tej dokumentacji są dysertacje doktorskie, historie chorób, obserwacje lekarskie z lat 70-tych XVIII w. do lat 90-tych XIX w. Ponadto, rozkłady i programy nauczania, wśród nich pisane ręką J. Franka.

Sądzę, że zachowane tam archiwalia mogą wnieść wiele nowych elementów dotyczących organizacji nauki medycznej i koncepcji jej uprawiania. Ponadto rozszerzyć, bądź nawet zmienić, obraz uznawanych dotąd za obowiązujące, bądź tworzonych na Uniwersytecie Wileńskim, teorii i koncepcji medycznych.

W trakcie penetrowania tamtejszych archiwów i bibliotek generalnie uderza bowiem nie tylko wielość i różnorodność materiałów polskich, ale i ich nieobecność w pracach współczesnych historyków medycyny. Potrzeba ich wykorzystania jest tym bardziej paląca ze względu na ulotność tych materiałów. Alarmującym jest w tym względzie fakt nie podjęcia przez tamtejsze biblioteki i archiwa starań, jak sądzę, ze względów finansowych, o utrwalenie swych zbiorów i kolekcji i tym samym zabezpieczenie i zachowanie ich dla następnych pokoleń historyków. Nigdzie, o czym już wspominałam, nie spotkałam się z ich zmikrofilmowanymi kopiami, co już jest dość powszechne w innych archiwach wschodnich, np. w archiwach lwowskich³. Potrzeba okazania w tym zakresie pomocy litewskiemu archiwum jest pilna i sądzę, że może to być jednym z zadań sekcji naukowej Stowarzyszenia Wspólnota Polska.

³ Od 1993 r. przeprowadzane jest zmikrofilmowanie zbiorów w Centralnym Archiwum Historycznym.